

XX ƏSR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ TERMİNOLOJİ LÜĞƏTÇİLİYİN İNKİŞAFI XÜLASƏ

XX əsr Azərbaycan dilində terminoloji lüğətçiliyin inkişafı milli dil quruculuğunun əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Bu dövrdə baş verən ictimai-siyasi dəyişikliklər, xüsusilə Sovet dövründə tətbiq olunan ideoloji məhdudiyyətlər və müstəqillik illərindəki yenidənqurma prosesi terminoloji sahənin inkişafına birbaşa təsir etmişdir. Əsrin əvvəlindən etibarən müxtəlif elm sahələrinə dair terminlərin toplanması, tərcümə olunması və sistemləşdirilməsi işləri aparılmış, bir çox sahədə terminoloji lüğətlər nəşr olunmuşdur. Termin yaradıcılığı prosesində həm türk dilələrinə, həm də beynəlxalq terminologiyaya istinad olunmuş, dilin elmi və texniki üslublarının zənginləşdirilməsinə səy göstərilmişdir. XX əsr boyunca atılan bu addımlar Azərbaycan dilində vahid və elmi əsaslara söykənən terminoloji sistemin formalaşmasına zəmin yaratmışdır.

Açar sözlər: XX əsr, Azərbaycan dili, terminoloji lüğətlər, terminoloji sahələr, terminologiya.

Müasir dilçilik elminin əsas istiqamətlərindən biri olan terminologiya və lüğətçilik dillərin elmi şəkildə öyrənilməsi və istifadəsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Terminologiya müəyyən bir sahəyə aid anlayışların ifadə vasitəsi olan terminlərin öyrənilməsi ilə məşğul olur, lüğətçilik isə sözlərin mənşəyini, istifadəsini, strukturunu və leksik-semantik xüsusiyyətlərini tədqiq edən elmdir. Bu iki sahə həm müstəqil, həm də qarşılıqlı əlaqəli şəkildə dilin inkişafı, standartlaşdırılması və beynəlxalq səviyyədə anlaşılması üçün vacib rol oynayır. Xüsusilə elmi, texniki və peşəkar sahələrdə terminlərin düzgün formalaşdırılması və istifadəsi informasiya mübadiləsinin keyfiyyətini artırır və kommunikasiya proseslərini asanlaşdırır.

Azərbaycan dili əsrlər boyu zəngin və inkişaf etmiş leksik sistemi ilə seçilmişdir. Bu dilin lüğət ehtiyatını sistemli şəkildə toplamaq, təsnif etmək və təqdim etmək işi isə dilçilik elminin xüsusi bir sahəsi olan lüğətçiliklə bağlıdır. Lüğətçilik – sadəcə sözlərin siyahıya alınması deyil, dilin leksik strukturunun, onun tarixi inkişafının və funksional imkanlarının tədqiqi deməkdir. Xüsusilə XX əsr Azərbaycan lüğətçiliyi üçün mühüm bir dövr olmuş, bu əsrdə həm nəzəri, həm də praktik sahədə əhəmiyyətli nəticələr əldə edilmişdir.

*AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Terminologiya şöbəsi, kiçik elmi işçi. Email: ayten.heyderova1992@gmail.com

XX əsr həm siyasi, həm də mədəni baxımdan Azərbaycan üçün mürəkkəb və çoxşaxəli bir dövr olmuşdur. Sovet hakimiyyəti illərində dil siyasəti dəyişmiş, əlifba islahatları aparılmış və bu dəyişikliklər birbaşa lüğətçilik sahəsinə də təsir etmişdir. Həmçinin milli dilin qorunması, standartlaşdırılması və elmi əsaslarla inkişaf etdirilməsi üçün lüğətçilik fəaliyyəti vacib amil kimi önə çıxmışdır. Bu dövrdə orfoqrafik, izahlı, frazeoloji, terminoloji və ikidilli tərcümə lüğətləri tərtib edilmiş, həm akademik dairələrdə, həm də təhsil sistemində bu lüğətlərin rolu getdikcə artmışdır.

Məqsəd 20-ci əsrdə Azərbaycan lüğətçiliyinin inkişaf mərhələlərini araşdırmaq, bu inkişafı şərtləndirən amilləri təhlil etmək və dövrə uyğun olaraq tərtib olunmuş əsas lüğət nümunələrini təqdim etməkdir. Məqalədə həm sovet dövrünün dil siyasətinin lüğətçilik üzərindəki təsiri, həm də müstəqillikdən sonrakı mərhələdə lüğətçilik sahəsində baş verən dəyişikliklər geniş şəkildə təhlil olunacaqdır. Azərbaycan lüğətçiliyinin elmi əsaslarla formalaşması 20-ci əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu dövr həm milli oyanış, həm də maarifçilik hərəkatının genişləndiyi mərhələ olmaqla dil və lüğətçilik sahəsində də canlanmaya səbəb olmuşdur. Azərbaycan ziyalıları milli kimliyi qorumaq və ana dilində təhsil vermək məqsədilə dilin leksik ehtiyatını toplamaq və təqdim etmək işinə ciddi yanaşırdılar. Bu fəaliyyətlər daha çox maarif yönümlü və fərdi təşəbbüslər səviyyəsində idi.

XX əsrin əvvəllərində hələ dövlət səviyyəsində sistemli dil siyasəti mövcud olmasa da, bir sıra maarifçi ziyalılar – o cümlədən *Həsən bəy Zərdabi*, *Firudin bəy Köçərli*, *Məmməd ağa Şahxatlı*, *Üzeyir Hacıbəyov* və başqaları – ana dilində dərsliklər və lüğətlər hazırlamaq təşəbbüsü göstərmişlər. Onların əsas məqsədi Azərbaycan dilinin söz ehtiyatını mütəşəkkil şəkildə təqdim etmək və xalq arasında bu dili inkişaf etdirmək idi.

Bu dövrdə yazılmış lüğətlər əsasən Azərbaycan-rus və rus-Azərbaycan tərcümə lüğətləri formatında idi. Həmçinin, sadə izahlı söz siyahıları da mövcud idi ki, bunlar ibtidai məktəblər üçün dərs vəsaiti rolunu oynayırdı. Lüğət tərtibində əsas problemlərdən biri isə əlifba məsələsi idi. 1920-ci illərə qədər lüğətlər ərəb qrafikası ilə yazılırdı və bu da oxucu kütləsi üçün müəyyən çətinliklər yaradırdı.

1929-cu ildə baş tutan latın qrafikasına keçid isə Azərbaycan dilinin sistemləşdirilməsi və yeni nəsil lüğətlərin hazırlanması baxımından dönüş nöqtəsi oldu. Bu keçid yeni lüğətlərin hazırlanmasını zəruri etdi və lüğətçilik sahəsində metodoloji əsasların qoyulmasına təkan verdi.

Ümumilikdə, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan lüğətçiliyinin bünövrəsinin qoyulduğu, milli maraqların ön plana çəkildiyi, lakin hələlik elmi sistemliyin zəif olduğu mərhələ kimi qiymətləndirilə bilər. Bu dövr həm də sonrakı lüğətçilik məktəbinin formalaşmasına zəmin yaratmışdır.

Sovet dövründə Azərbaycan terminoloji lüğətçiliyi (1920–1990)

a) 1920–1940-cı illər

Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə Azərbaycanda dil siyasəti köklü şəkildə dəyişdi. Yeni quruluşun ideoloji məqsədləri milli dillərin idarəolunan şəkildə ink-

işafını nəzərdə tuturdu. Bu dövr lüğətçilik sahəsində də yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Sovet hökuməti dilə həm ideoloji vasitə, həm də maarifləndirmə aləti kimi baxdığından, ana dilində yazı və tədrisin inkişafı üçün lüğətlərin hazırlanması vacib məsələ sayılırdı.

1920–1930-cu illər ərzində Azərbaycan dili latın qrafikasına keçdi (1929), bu isə əlifbanın dəyişməsi fonunda lüğətlərin yenidən tərtibini zəruri etdi. Əlifba islahatı sadəcə texniki dəyişiklik deyildi – bu, eyni zamanda, yeni dövrə uyğun dilin sadələşdirilməsi və standartlaşdırılması cəhdlərinin bir hissəsi idi.

Bu dövrdə tərtib olunan ilk mühüm lüğətlərdən biri “Azərbaycan dilinin orfoqrafik lüğəti” olmuşdur. Həmçinin, maarif sistemində istifadə olunmaq üçün tədris yönümlü ikidilli lüğətlər, o cümlədən Azərbaycan-rus və rus-Azərbaycan lüğətləri geniş yayılmışdı. Bu cür lüğətlərin əsas məqsədi əhali arasında savadlanmanı artırmaq və rus dilini öyrətmək idi.

Söz toplanması və sistemləşdirilməsi işləri artıq dövlət nəzarəti altında aparılırdı. Leksik materiallar daha çox ideoloji süzgəcdən keçirilərək təqdim olunurdu. Dini, milli və ya “burjua” elementləri daşıyan sözlər leksikondan çıxarılır, onların yerinə ideoloji cəhətdən “doğru” terminlər salınırdı. Bu, lüğətçiliyin elmi obyektivliyinə müəyyən zərbə vurmuşdur.

Bununla belə, bu dövrdə ilk terminoloji komissiyalar fəaliyyət göstərməyə başladı. Müxtəlif sahələr üzrə – texnika, kənd təsərrüfatı, tibb və s. – terminoloji lüğətlərin ilkin nümunələri hazırlanırdı. Bu komissiyalar lüğətçiliyin yalnız dilçilik deyil, peşəkar və texniki sahələrdə də zəruri alət olduğunu ortaya qoydu. Bu dövrdə Ə.Şıxlınskinin “Ruscadan türkcəyə qısa döyüş sözlüyü” (1926), N.Əsgərov, S.Musabəyov və T.Mahmudovun “Hüquq lüğəti” (1926), “Nəbatat istilahları” (1926), “Kimya istilahları” (1927), “Tibb terminləri” (1927 və s.) lüğətləri İstilah Komissiyası tərəfindən hazırlanmış və nəşr edilmişdir. Bu dövrün ziyalılarından Salman Mümtazın 1923-cü ildə “Kommunist” qəzetinin səhifələrində “Dilmac” lüğəti dərc olunmuşdur ki, bu da lüğətçilik tarixində mühüm əhəmiyyətə malik idi. Terminoloji komissiyaların fəaliyyəti əsasən 1930-cu illərdən başlayır. Azərbaycan dilçiliyi sahəsində xüsusi xidmətləri ilə seçilən görkəmli alim, terminoloq M.Qasımov terminoloji lüğətçiliyin əsas istiqamətlərini və onun nəzəri-metodoloji problemlərini araşdırmışdır. Dilçi alim qeyd edir ki, 30-cu illərdə Azərbaycan dilində elm və texnikanın əsas sahələri üzrə terminologiya formalaşmağa başlamışdır. Ölkəmizdə sənaye və kənd təsərrüfatının sürətli inkişafı, istehsalatın mexanikləşdirilməsi, MTS-lərdə, kolxoz və sovxozlarda yeni maşınların tətbiqi Azərbaycan dilini yeni anlayışlarla – terminlərlə zənginləşdirmişdir [Qasımov:1973, s.87].

Ümumilikdə, 1920-1940-cı illər Azərbaycan lüğətçiliyində dövlətləşdirilmiş, ideoloji yönlü, lakin təşkilatlanmış və metodikaya yönələn bir mərhələ olmuşdur. Bu dövrün əsas əhəmiyyəti lüğətçiliyin artıq fərdi təşəbbüslərdən çıxaraq mərkəzləşdirilmiş bir elmi sahəyə çevrilməsidir.

b) 1940–1970-ci illər

1940-cı illərdən etibarən Azərbaycan lüğətçiliyi elmi və təşkilati baxımdan daha da inkişaf etməyə başladı. Bu dövrdə Azərbaycan SSR-də dilçilik elmi dövlət səviyyəsində dəstəklənən bir sahəyə çevrildi. 1945-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası tərkibində Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu yaradıldı və bu institutda lüğətçilik istiqamətində sistemli tədqiqatlar aparılmağa başlandı. Bu illər ərzində həm nəzəri, həm də praktik lüğətçilik sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə olundu.

Əlifbanın yenidən dəyişdirilərək kiril qrafikasına keçidi (1940) baş verdi və bu dəyişiklik bütün lüğətlərin yenidən işlənməsini zəruri etdi. Beləliklə, 1940–1970-ci illər ərzində lüğətlərin böyük əksəriyyəti kiril əlifbası ilə tərtib olundu.

Bu dövrdə çıxan əsas lüğətlər aşağıdakılardır:

“Azərbaycan dilinin orfoqrafik lüğəti” – müxtəlif illərdə yenilənmiş və məktəblər, redaktorlar, müəllimlər üçün əsas vəsait olmuşdur.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (I nəşr – 1960–1967, iki cildə) – Azərbaycan dilçiliyində mühüm dönüş nöqtəsi olan bu əsər Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kollektivi tərəfindən hazırlanmış, əlifba sırası ilə sözlərin mənası, işlənmə nümunələri və izahları verilmişdir.

“Azərbaycan dilində terminlərin izahlı lüğəti” – 1963-cü ildə nəşr olunmuşdur. Müxtəlif elm sahələrində (əsasən texnika və ictimai elmlər) işlənən terminlər sistemləşdirilmişdir.

“Azərbaycan dili frazeoloji lüğəti” (redaktor: İ. Məmmədov, Bakı, 1966) – frazeologiyaya aid ilk sistemli tədqiqat və təqdimat əsəri olmuşdur.

1950–1980-ci illərdə müxtəlif sahələr üzrə terminoloji lüğətlər hazırlanıb nəşr olunurdu:

“Rusca-Azərbaycanca hüquq terminləri lüğəti” (1968) – hüquq sahəsində tərcümə və tədris işlərini asanlaşdırmaq üçün hazırlanmışdır.

“Rusca-Azərbaycanca tibb terminləri lüğəti” (1969) – tibb təhsili və tərcüməsi üçün əhəmiyyətli mənbə olmuşdur.

“Rusca-Azərbaycanca kənd təsərrüfatı terminləri lüğəti” (1970) – kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri və şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

N.Hüseynova yazır: “Azərbaycan ədəbi dili lüğət tərkibinin inkişafının sonuncu mərhələsində terminologiya birinci mərhələdəki ilə müqayisədə daha çox differensiallığı ilə fərqlənir. Ərəb-fars alınmalarının yolu bağlanır, rus-Avropa mənbəyinin qapıları taybatay açılır, beynəlmilləl terminlə milli terminin yanaşı işlənməsi halları müşahidə edilir və paralel olan terminlər arasında tarixilik baxımdan məna mübadiləsi gedir” [Hüseynova: 2008, s.43].

Bu lüğətlərin hazırlanması göstərir ki, lüğətçilik artıq yalnız dilin öz daxilində deyil, həm də fənlərarası səviyyədə tətbiq olunan bir elm sahəsi halına gəlmişdi. Terminoloji komissiyalar aktiv şəkildə çalışır, sahə üzrə ixtisaslaşmış lüğətlər tərtib olunurdu. Bu da Azərbaycan dilinin elmi və texniki ünsiyyət vasitəsi kimi möhkəmlənməsinə şərait yaradırdı.

Eyni zamanda, bu illərdə tədris məqsədli lüğətlər də meydana gəlmişdir. Məktəblər və ali məktəblər üçün izahlı, tərcümə və orfoqrafik lüğətlər geniş istifadə olunurdu. Bu proseslər həm də dilin normativləşdirilməsi və standartlaşdırılması üçün mühüm addım idi.

c) 1970–1990-cı illər

1970–1990-cı illər Azərbaycan lüğətçiliyində sistemli yanaşmanın dərinləşdiyi, tematik və terminoloji lüğətlərin sayının artdığı, həmçinin nəzəri və tətbiqi lüğətçilik arasında tarazlığın formalaşdığı dövr olmuşdur. Bu illərdə Azərbaycan dilçiliyində leksikologiya və semasiologiya sahəsində aparılan elmi tədqiqatlar, lüğətlərin tərtibi üçün elmi baza yaratmış, leksik vahidlərin semantik təsnifatı, sinonimiya və frazeologiya kimi sahələrdə əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Bu dövrdə çıxan mühüm lüğətlərdən bəziləri:

“Azərbaycan dilinin frazeoloji lüğəti” (1978, redaktor: İsmayıl Məmmədov) – Azərbaycan dilində işlənən sabit söz birləşmələrinin mənaları, mənşəyi və nümunələri ilə təqdim olunmuşdur.

“Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti” (1981) – eyni və ya yaxın mənalı sözlərin leksik və üslubi fərqlərini izah edən ilk sistemli lüğətlərdən biridir.

“Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti” (1983) – zidd mənalı sözlərin təqdim olunduğu bu əsər, dilin semantik strukturu ilə bağlı mühüm mənbədir.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” – 1980-ci illərdə təkrar nəşrlərlə genişləndirilmiş formada təqdim olunmuşdur.

“Rusca-Azərbaycanca neft və qaz sənayesi terminləri lüğəti” (1985) – sənaye və iqtisadi sahədə mühüm praktiki əhəmiyyətə malikdir.

“Rusca-Azərbaycanca iqtisadiyyat terminləri lüğəti” (1988) – iqtisadi islahatlar və tərcümə ehtiyaclarını qarşılamaq üçün hazırlanmışdır.

“Məktəblilər üçün izahlı lüğət” (1989) – orta məktəb şagirdləri üçün sadələşdirilmiş tərzdə tərtib olunmuşdur.

“Azərbaycan dilinin yazılış qaydaları və orfoqrafik lüğət” (yenilənmiş nəşrlərlə) – yazı mədəniyyətinin formalaşdırılması məqsədini güdürdü.

Bu illərdə lüğət tərtibatında leksik-semantik yanaşma, sözlərin kontekstdə işlənməsi, üslubi qeydlər, qrammatik göstəricilər kimi elmi meyarlara xüsusi diqqət yetirildi. Lüğətlərdə yalnız sadə söz izahları deyil, istifadə nümunələri, mənaca fərqlər və terminoloji qeydlər də verilməyə başlandı.

Bundan əlavə, ilk dəfə olaraq kompüter texnologiyalarının imkanlarından istifadə olunmağa başlandı. 1980-ci illərin sonlarında Dilçilik İnstitutunda bəzi lüğətlər elektron formaya keçirilmək üçün prototip kimi işlənməyə başladı, bu da gələcəkdə rəqəmsal lüğətçiliyin əsasını qoydu.

Ümumilikdə, 1970–1990-cı illər Azərbaycan lüğətçiliyi üçün elmi dərinliyin, mövzu üzrə ixtisaslaşmanın və müasir metodlara keçidin başladığı dövrdür. Bu mərhələdə toplanmış təcrübə sonrakı müstəqil dövrdə lüğətçiliyin inkişafı üçün möhkəm təməl yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra, dil siyasətində və lüğətçilik sahəsində böyük dəyişikliklər baş verdi. 1991-ci ildən etibarən, Azərbaycan dilinin özünəməxsusluğunun qorunması, milli kimliyin inkişafı və terminologiyanın düzgün istifadəsi məsələləri dilçiliyin və lüğətçiliyin əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi. Bu dövr həm də latın əlifbasına keçidin (1992) həyata keçirildiyi, elmi və praktiki lüğətlərin yenidən işlənilib təqdim olunduğu bir mərhələ oldu.

Latın qrafikasına keçid, Azərbaycan dilində yazı mədəniyyətinin yenidən formalaşmasına, həmçinin yeni lüğətlərin hazırlanmasına təkan verdi. Bu dövrün əhəmiyyətli hadisələrindən biri 1992-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan dilinin latın qrafikasında yazılması qərarı oldu. Bu islahat Azərbaycan dilində yazılış qaydalarını yenidən tərtib etməyi və dilin bütün sahələrində yeni terminlər yaratmağı tələb edirdi.

Latın əlifbasına keçid, əvvəlki dövrlərdəki kiril əlifbası ilə yazılmış lüğətlərin yenidən işlənməsi və yenilərinin hazırlanmasını zəruri etdi. Bu islahat həmçinin Azərbaycan dilinin müasir dünya dilləri ilə inteqrasiyası üçün önəmli addım oldu.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilində milli terminologiyanın formalaşdırılması və tərcümə məsələlərinin düzgün həlli əsas məqsəd oldu. Terminoloji komissiyalar yaradıldı və müxtəlif sahələr üzrə terminlərin sistemləşdirilməsi işləri başlandı. Bu dövrün ən mühüm layihələrindən biri Azərbaycan dilinin milli terminoloji bazasının yaradılması oldu. Terminologiya məsələlərinin tədqiqi və elmi-texniki terminlər lüğətinin hazırlanması prioritet məsələlərdən biri idi.

Bu dövr ərzində Azərbaycan dilinin elmi-texniki lüğətləri tərtib edilməyə başlandı, xüsusilə mühəndislik, tibb, hüquq və digər sahələr üzrə ixtisaslaşdırılmış lüğətlər nəşr olundu. Həmçinin, hüquq, iqtisadiyyat və ictimai elmlər sahəsində tərcümə edilmiş və yerli dilə uyğunlaşdırılmış terminlər sistemləşdirildi.

1990-cı illərin sonlarında Azərbaycan dilində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi daha geniş yayılmağa başladı. Lüğətçiliyin inkişafında informatikanın rolu artdı, bir sıra ilk elektron lüğətlər tərtib edilməyə başlandı. Kompüterlərdən istifadə etməklə, dilin elmi tədqiqatları daha sürətli və dəqiq şəkildə həyata keçirilir, eyni zamanda rəqəmsal lüğətlər hazırlanırdı. Azərbaycan dilinin elektron izahlı lüğəti və onlayn platformalarda təqdim edilən terminoloji lüğətlər bu dövrdə əhəmiyyətli yeniliklərdən biri oldu.

Eyni zamanda, 1991–2000-ci illər ərzində universitetlər və dilçilik institutu tərəfindən tədris məqsədli lüğətlər, xüsusilə Azərbaycan-rus və rus-Azərbaycan tərcümə lüğətləri, həmçinin öyrəncilər üçün müasir izahlı lüğətlər də hazırlanırdı.

Bu dövrdə nəşr olunan əsas lüğətlər aşağıdakılardır:

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş nəşr – 1992) – milli dilin izahlarını, terminologiyasını və dilin əsas strukturlarını əks etdirən bir əsərdir.

“Azərbaycan dilinin hüquqi terminləri lüğəti” (1995) – hüquq sahəsindəki terminləri və onların Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmasını əhatə edən bir lüğətdir.

“Azərbaycan dilində tibb terminləri lüğəti” (1996) – tibb elminə aid terminlərin düzgün istifadəsini və tərcüməsini təqdim edir.

“Azərbaycan dilinin iqtisadi terminləri lüğəti” (1997) – iqtisadiyyat sahəsində Azərbaycan dilində işlədilən terminlərin toplanması və izahıdır.

“Azərbaycan dilinin texniki terminləri lüğəti” (1998) – texnika sahəsində istifadə olunan terminləri və onların Azərbaycan dilindəki qarşılıqlarını göstərən bir əsərdir.

1998-ci il 11 fevralda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında Terminologiya Komitəsinin fəaliyyəti müzakirə olunmuşdur. Qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında müstəqillik illərində Konstitusiyada Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu alması onun işlənmə dairəsini genişləndirmişdir [Sadıqova:2023, s.435].

Müstəqillik dövründə Azərbaycan lüğətçiliyi dil siyasətinin və milli kimliyin qorunmasının ayrılmaz bir hissəsinə çevrildi. Latın qrafikasına keçid, milli terminologiyanın inkişafı və rəqəmsal lüğətçiliyin tətbiqi bu dövrün əsas nailiyyətləridir. Həmçinin, müasir lüğətçilik anlayışlarının tətbiqi ilə Azərbaycan dilinin gələcək inkişafı üçün mühüm təməl yaradılmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

- 1.Hüseynova N. Azərbaycan dilində termin yaradıcılığı prosesi (1920-1990-cı illər). Bakı, Nurlan, 2008.
- 2.Qasımov M. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı, Elm, 1973.
- 3.Sadıqova S. Azərbaycan terminoqrafiyasının konseptual əsasları. Bakı, 2023.

THE DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL LEXICOGRAPHY IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN THE 20TH CENTURY SUMMARY

The development of terminological lexicography in the 20th century Azerbaijani language was one of the main directions of national language building. The socio-political changes that took place during this period, especially the ideological restrictions applied during the Soviet period and the process of perestroika during the years of independence, directly affected the development of the terminological field. Since the beginning of the century, work has been carried out on the collection, translation and systematization of terms in various fields of science, and many field terminological dictionaries have been published. In the process of term creation, both Turkic languages and international terminology were referred to, and efforts were made to enrich the scientific and technical styles of the language. These steps taken throughout the 20th century laid the foundation for the formation of a unified and scientifically based terminological system in the Azerbaijani language.

Keywords: 20th century, Azerbaijani language, terminological dictionaries, terminological fields, terminology.

РАЗВИТИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ В XX ВЕКЕ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Развитие терминологической лексикографии в азербайджанском языке в XX веке было одним из основных направлений национального языкового строительства. Социально-политические изменения, произошедшие в этот период, особенно идеологические ограничения, наложенные в советское время, и процесс реконструкции в годы независимости, оказали непосредственное влияние на развитие терминологического поля. С начала века велась работа по сбору, переводу и систематизации терминов, относящихся к различным научным областям, было издано множество специализированных терминологических словарей. В процессе создания термина использовались как тюркские языки, так и международная терминология, а также предпринимались усилия по обогащению научного и технического стилей языка. Эти шаги, предпринимаемые на протяжении XX века, заложили основу формирования единой и научно обоснованной терминологической системы в азербайджанском языке.

Ключевые слова: XX век, азербайджанский язык, терминологические словари, терминологические поля, терминология.